

Obszary leśne warszawskiego odcinka Wisły – percepcja społeczna oraz uwarunkowania zrównoważonego rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnych

Piotr Majdak

ARTYKUŁY / ARTICLES

Abstrakt. Obszary zieleni miejskiej zajmują blisko 20 000 ha powierzchni Warszawy. Wśród nich interesującą grupę stanowią tereny leśne położone w bezpośrednim sąsiedztwie Wisły. Ze względu na bliskość dużych osiedli mieszkaniowych, stanowią one obszar silnej, wielostronnej i niekontrolowanej penetracji. Warto przy tym nadmienić, że są to jednocześnie tereny przyrodniczo cenne, o niemal naturalnym charakterze, objęte ochroną w ramach programu Natura 2000. Wobec rosnącej antropopresji, oczekiwań mieszkańców, określonej polityki gospodarzy terenu, a także konieczności jego ochrony, pojawiają się pytania dotyczące sposobów zagospodarowania wymienionych obszarów. Zawarte w artykule rozważania skupiają się wokół zagadnień związanych z percepcją i oczekiwaniami mieszkańców – użytkowników obszaru, a także stanowią próbę charakterystyki terenu pod kątem jego przydatności do rozwijania funkcji turystyczno-rekreacyjnych. Prezentowane dane i informacje uzyskano w oparciu o analizę danych zastanych i obserwację uczestniczącą. Istotne źródło stanowiły także opinie uczestników warsztatów ekologicznych (uzyskane m.in. poprzez analizy SWOT), które realizowano na omawianym terenie.

Słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, zagospodarowanie przestrzenne, turystyka, Wisła

Abstract. Forested areas of the Warsaw section of the Vistula River – public perception and the conditions for sustainable development of tourism and recreation function. Urban green areas cover almost 20 000 hectares of Warsaw. Next to them are an interesting group of wooded areas located in the proximity of the Vistula river. Due to the neighborhood of large housing estates they represent an area of a strong, multilateral and uncontrolled human penetration. It is worth mentioning that these are also areas of natural value, almost natural character, protected under the Natura 2000 program. In view of the increasing human pressure, the expectations of residents, hosts a particular policy area, and the need to protect, it raises questions about the ways of managing these areas. In the article discussion focusing on issues related to the perception and expectations of the citizens-users area, as well as an attempt characteristics of the area in terms of its usefulness to develop tourism and recreational functions. The presented data and information were obtained on the basis of data analysis and participant observation. Also they constituted an important source of opinions par-

ticipants of ecological (among others obtained through the SWOT analysis) that is realized in the discussed area.

Keywords: sustainable development, spatial economy, tourism, Vistula river

Wprowadzenie

Warszawa jako miasto o silnie rozwiniętej tkance urbanistycznej, zawiera w swej przestrzeni rozmaite typy zabudowy. Odnaleźć w niej możemy zarówno charakterystyczne dla dużych aglomeracji obszary zabudowy gęstej i zwartej (np. dzielnica Śródmieście, dzielnice mieszkaniowe), jak i miejsca o zabudowie luźnej czy wręcz letniskowo-działkowej (np. Żoliborz, przedmieścia) (www.architektura.um.warszawa.pl). W ogólnym odczuciu Stolica postrzegana jest jako miasto zielone, posiadające liczne parki, zieleńce, skwery, lasy. „Przeplatająca Warszawę tkanka zieleni buduje system przyrodniczy miasta oraz kreuje specyficzny charakter i klimat wielu jego fragmentów. Równocześnie stanowi trzon systemu wypoczynkowego wpływając na jakość życia mieszkańców w sferze uzależnionej od środowiska przyrodniczego – wypoczynku, sportu i rekreacji” (<http://zielona.um.warszawa.pl>). Według oficjalnych danych obszary zieleni miejskiej (zarządzanej przez Miasto Stołeczne Warszawa) zajmują blisko 20 000 ha powierzchni Warszawy i obejmują następujące rodzaje terenów: parki miejskie, lasy miejskie, zieleń uliczna, tj. trawniki, zadrzewienie i zakrzewienie towarzyszące drogom i ciągom komunikacyjnym (<http://zielona.um.warszawa.pl>).

Nie są to oczywiście wszystkie tereny zielni w mieście – pozostałe obszary, jak np. cyt. „(...) zieleń osiedlowa, zieleń wokół obiektów użyteczności publicznej i wokół obiektów zabytkowych, zieleń przy szkołach, uczelniach, szpitalach, zieleń ogrodów działkowych, czy zieleń cmentarzy, pozostają w gestii innych podmiotów i nie są zarządzane przez Miasto Stołeczne Warszawa (...)” (<http://zielona.um.warszawa.pl>).

Odrębną grupę warszawskich terenów zielonych stanowią obszary leśne położone w bezpośrednim sąsiedztwie Wisły. Wśród nich wymienić można m.in. lasy łąkowe, uznawane w Europie za siedliska priorytetowe – obfitujące w gatunki ptaków i ssaków wśród środowisk leśnych w Europie (Sikorski 2014). Równocześnie coraz częściej dostrzega się, że lasy tego typu stanowić mogą także tereny przydatne do wypoczynku i uprawiania turystyki, czego przykładem mogą być omawiane dalej tereny zlokalizowane w północno-wschodniej części Warszawy, w bezpośrednim sąsiedztwie osiedli mieszkaniowych Tarchomin i Nowodwory.

Wobec rosnącej antropopresji, oczekiwań mieszkańców, określonej polityki gospodarzy terenu, a także konieczności ochrony obszarów naturalnych, pojawiają się pytania dotyczące sposobów, możliwości i kierunków rozwoju wymienionych obszarów. Zawarte w artykule rozważania skupiają się wokół zagadnień związanych z percepcją i oczekiwaniami mieszkańców – użytkowników obszaru, a także stanowią próbę charakterystyki terenu pod kątem jego przydatności do rozwijania funkcji turystyczno-rekreacyjnych z uwzględnieniem założeń rozwoju zrównoważonego (kluczowe elementy koncepcji przedstawiono w dalszej części artykułu).

Dwa ekosystemy – charakterystyka obszaru

Prezentowane w artykule analizy odnoszą się do obszarów leśnych zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie Wisły na wysokości warszawskich osiedli Tarchomin i Nowo-

dwory (administracyjna dzielnica Białołęka). Wymienione obszary – osiedla mieszkaniowe oraz tereny leśne – stanowią dwa odrębne ekosystemy, które bardzo wyraźnie rozgranicza linia wału przeciwpowodziowego. Warto nadmienić, że termin ekosystem użyto w znaczeniu potocznym, dla podkreślenia odrębności układów posiadających pewne charakterystyczne dla siebie cechy i pozostających ze sobą w rozmaitych relacjach – w tym wypadku obszaru leśnego i osiedla mieszkaniowego. Zamieszczona niżej rycina 1 przedstawia omawiany teren (zaznaczony na czerwono) oraz ukazuje z jak różnymi przestrzeniami mamy do czynienia na długości zaledwie około 100 m (w uproszczeniu: Wisła – obszar Natura 2000 wraz z kluczowym obszarem leśnym – wał wiślany – miejskie blokowiska).

Ryc. 1. Nadwiślański las łęgowy na wysokości osiedla Nowodwory (źródło: opracowanie własne na podstawie <http://mapy.geoportal.gov.pl>)

Fig. 1. Vistula riparian forest at an altitude of Nowodwory settlements

Według danych GUS dzielnica Białołęka w roku 2014 zajmowała obszar 73,04 km², co stanowiło 14,1% powierzchni Warszawy i zamieszkiwana była przez niemal około 105 tys. osób (<http://stat.gov.pl>). Wśród mieszkańców przeważały młode małżeństwa z dziećmi. Inwestycje ostatnich lat realizowane na terenie dzielnicy związane były przede wszystkim z rozbudową infrastruktury drogowej oraz zaplecza oświatowego (w tym przedszkola, szkoły, tereny rekreacyjno-sportowe) (<http://inwestycje.bialoleka.waw.pl>). Warto także zaznaczyć, że w swoistym konkursie na realizację inwestycji jakim jest budżet partycypacyjny (definiowany jako „proces, w trakcie którego mieszkańcy decydują o wydatkowaniu części budżetu dzielnicy: zgłaszając projekty, dyskutując nad nimi, a potem oddając na nie swój głos. Środki finansowe na realizację projektów wybranych przez mieszkańców w głosowaniu będą pochodziły z budżetów dzielnicowych. Nie są to więc dodatkowe środki, to część budżetu dzielnicy przeznaczona do rozdysponowania bezpośrednio przez mieszkańców” /<http://twojbudzet.um.warszawa.pl/>), w 2015 r. pierwsze miejsce w dzielnicy Białołęka zajął projekt zatytułowany „Tak dla plaży na Białołęce”

natomiast, miejsce drugie zajął projekt „Uporządkowanie wału wiślanego” (Gadomski 2015a, b). Spośród kilkuset zgłoszonych propozycji wymienione dwa zyskały największą liczbę głosów, co świadczyć może o roli, jaką teren odgrywa w codziennej egzystencji mieszkańców Warszawy. Ponadto jesienią 2015 r. ukończone zostanie brukowanie wału na wysokości osiedli Tarchomin i Nowodwory (ok. 5 km).

Mimo dużej liczby mieszkańców, Białołęka postrzegana jest jako jedna z najbardziej zielonych dzielnic stolicy. Na jej terenie znajdują się m.in. liczne parki, zieleńce, kwietniki, a także tereny leśne i rezerваты przyrody, w tym Rezerwat Ławice Kiełpińskie, będący terenem cyt. „(...) o bogatej roślinności i ciekawym wyglądzie (znajdujące się w nim wyspy są okresowo zalewane wodami Wisły i ciągle zmieniają swój kształt), ale także idealny teren do obserwacji rzadkich gatunków ptaków tj. rybitwa białoczelna, mewa śmieszka, zimorodek, a nawet orzeł bielik. Rezerwat też został utworzony w 1998 roku i w granicach Białołęki zajmuje 88,26 ha” (<http://www.bialoleka.waw.pl>). Warto także wspomnieć o leżącym na terenie Białołęki obszarze Natura 2000, który został cyt. „(...) utworzony na mocy dyrektywy ptasiej (OSO): – Dolina Środkowej Wisły. Na wyspach i łachach piaszczystych ptaki budują gniazda i wychowują młode. Tereny te są także miejscem postoju dla ptaków odbywających sezonowe wędrówki przez kontynent europejski. Do Specjalnych Obszarów Ochrony (SOO) zaliczono również siedliska obejmujące nadrzeczne lasy wierzbowe i topolowe (łęgi wierbowo-topolowe). Nadrzeczne łęgi retencjonują wodę i zmniejszają zagrożenie powodziowe, oczyszczają również wody” (<http://www.bialoleka.waw.pl>).

Współistnienie niezwykle różnych ekosystemów – wrażliwego leśnego i wielkowiejskiego – wymaga podejmowania działań przemyślanych i jednocześnie uwzględniających postulaty formułowane przez różne grupy interesu. W podobnych, skomplikowanych sytuacjach szczególne zastosowanie znajduje koncepcja rozwoju zrównoważonego (Koncepcja rozwoju zrównoważonego definiowana bywa w rozmaity sposób. Wśród najważniejszych postulatów, stanowiących o istocie zagadnienia wymienić można: 1. Rozwój społeczno-gospodarczy, osiągnąć bez szkody dla równowagi w środowisku przyrodniczym i trwałości zachodzących w nim procesów. 2. Konieczność utrzymywania równowagi pomiędzy kapitałem naturalnym (ochroną środowiska przyrodniczego), ludzkim (społecznym), kulturowym i ekonomicznym (antropogenicznym). 3. Realizację uzasadnionych potrzeb konsumpcyjnych obecnej generacji, w taki sposób, by nie ograniczało to możliwości realizacji potrzeb generacji nadchodzących.

Konieczność poszukiwania kompromisów pomiędzy wszystkimi grupami interesu funkcjonującymi na danym obszarze decyduje o popularności i powszechnej akceptacji koncepcji rozwoju zrównoważonego. Warto zaznaczyć, że znajduje ona szczególne zastosowanie na obszarach cennych z punktu widzenia turystyki i rekreacji, stanowiących zazwyczaj pole działania (i oddziaływania) wielu podmiotów. Wśród najczęściej spotykanych grup interesu na obszarach turystycznych wymienić można m.in.: inwestorów, przedsiębiorców, lokalne władze, ekologów, turystów, publicznych i prywatnych dysponentów atrakcji turystycznych, społeczność lokalną.

Diagnoza dotycząca czynników mających bezpośredni wpływ na jakość życia mieszkańców obszarów turystycznych, w świetle koncepcji rozwoju zrównoważonego, stanowić powinna natomiast punkt wyjścia do poszukiwań optymalnych ścieżek rozwojowych. Problematyka ta poruszana była przez m.in. Kassenberga (2007), Kozaka (2009) i Majdaka (2013).

Termin ekosystem użyty w znaczeniu potocznym, dla podkreślenia odrębności układów posiadających pewne charakterystyczne dla siebie cechy i pozostających ze sobą w rozmaitych relacjach – w tym wypadku obszaru leśnego i osiedla mieszkaniowego.)

Źródła danych i informacji. Zagadnienia metodologiczne

Ze względu na złożoność poruszanej w artykule problematyki, niezbędne było odwołanie się do różnych źródeł danych i informacji. Wśród najważniejszych wymienić należy następujące:

- dane zastane dostępne na stronach internetowych Urzędu Dzielnicy Białołęka oraz Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy (w tym Lasy Miejskie), lokalna prasa, fora internetowe,
- informacje „społeczne” zebrane podczas warsztatów (wycieczki ekologiczne) prowadzonych dla studentów kierunku Turystyka i Rekreacja Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie); w spotkaniach w roku 2014 i 2015 łącznie udział wzięło ok. 250 osób; w trakcie zajęć studenci podejmowali rozmaite działania, w tym m.in.:
 - a) prowadzili wywiady z osobami spacerującymi wałem wiślanym,
 - b) przygotowali, w oparciu o logikę SWOT, analizę różnych wariantów rozwoju obszaru (SWOT – technika analityczna służąca porządkowaniu informacji oraz określeniu pozycji strategicznej firmy, przedsięwzięcia, regionu itp. Nazwa SWOT stanowi akronim angielskich słów: S: (Strengths) – mocne strony, W: (Weaknesses) – słabe strony, O: (Opportunities) – szanse, T: (Threats) – zagrożenia. Analiza SWOT polega na określeniu silnych oraz słabych stron (traktowanych jako czynniki wewnętrzne) oraz szans i zagrożeń (czynników zewnętrznych) towarzyszących np. przyjętej strategii działania (Koźmiński i Piotrowski 1996, Michałowski 2008)),
 - c) podejmowali dyskusję dot. różnych wariantów rozwoju obszaru,
- informacje zebrane podczas wizji lokalnej wraz z inwentaryzacją dostępną infrastruktury (dokumentacja fotograficzna).

Powyższe źródła dostarczyły wielu danych i wiadomości m.in. na temat uwarunkowań, funkcji, świadomości, planów inwestycyjnych, percepcji, oczekiwań użytkowników obszaru.

Percepcja społeczna w świetle badań własnych

Przeprowadzone badania własne pozwoliły dokonać oceny, w kontekście opinii społecznych, czterech potencjalnych scenariuszy rozwoju i zagospodarowania obszaru nadwiślańskiego lasu, położonego w bezpośrednim sąsiedztwie osiedli Tarchomin i Nowodwory. Pod uwagę brano następujące warianty:

- społeczny, uwzględniający przede wszystkim oczekiwania mieszkańców pobliskich osiedli mieszkaniowych,
- ekologiczny, skupiający się przede wszystkim na konieczności ochrony walorów przyrodniczych,
- kulturowy i edukacyjny, podkreślający znaczenie obszaru z punktu widzenia znaczenia Wisły w rozwoju miasta; posiadający znaczenie oświatowe,
- gospodarczy i komercyjny, ukazujący możliwości zagospodarowania terenu dla celów ekonomicznych, przynoszących określone zyski.

Podczas analiz uczestnicy wcześniej wspomnianych warsztatów ekologicznych mieli za zadanie, zgodnie z założeniami koncepcji rozwoju zrównoważonego, uwzględnienie oczekiwań różnych grup interesu.

Wśród uczestników badań przeważały głosy o konieczności implementowania rozwiązań kompromisowych – uwzględniających zarówno interesy mieszkańców (wariant społeczny), jak i środowiska naturalnego (wariant ekologiczny). Badani wielokrotnie wskazywali na konieczność ochrony walorów przyrodniczych terenu z jednej strony, z drugiej zaś – na

konieczność tworzenia miejsc dogodnych do uprawiania turystyki i rekreacji. Co ciekawe, wśród rozmaitych koncepcji gospodarowania terenem, pojawiały się też postulaty dotyczące wprowadzenia opłat dla użytkowników nadwiślańskich lasów. Uzyskane opinie oraz ścierające się stanowiska w sposób schematyczny obrazuje rycina 2.

Ryc. 2. Opinie mieszkańców dotyczące potencjalnych wariantów rozwoju obszaru (źródło: opracowanie własne)
Fig. 2. The opinions of residents about potential options for developing the area

Jako wariant kompromisowy wskazywano na możliwość realizacji koncepcji pozwalającej rozwijać funkcje rekreacyjno-turystyczne obszaru. W oparciu o logikę SWOT uczestnicy badań wskazywali na słabe i mocne strony projektu oraz szanse i zagrożenia wynikające z jego realizacji. Wśród najczęstszych opinii pojawiały się następujące:

- mocne strony: duże zainteresowanie obszarem ze strony mieszkańców, kanalizowanie ruchu, łatwa dostępność terenu, moda na ekologię, zainteresowanie problematyką środowiska przyrodniczego, edukacja, zaangażowanie mieszkańców,
- szanse: zapobieganie niekantorkowym strumieniom ludzi, rozwój infrastruktury, wykorzystanie transportu wodnego, miejsca pracy, możliwość zarobku, zainteresowanie ze strony obcokrajowców, współpraca z organizacjami ekologicznymi i turystyczno-rekreacyjnymi, możliwość pozyskania środków z Unii Europejskiej, wykorzystanie wszystkich dostępnych zasobów bez degradacji środowiska,
- słabe strony: niewielkie zainteresowanie terenem ze strony turystów, wysoki koszt inwestycji, ingerencja w środowisko, komary, sprzeciwy ze strony okolicznych mieszkańców, zanieczyszczenia okolicznych terenów i wód, wypłoszenie zwierząt,
- zagrożenia: rosnąca antropopresja, niepowodzenie projektu, teren zalewowy – groźba całkowitego zniszczenia inwestycji, tłok, hałas, wyniszczenie środowiska.

Powyższa lista obrazuje z jednej strony wielkowimiarowość problemu, z drugiej zaś – świadomość mieszkańców na temat skutków realizacji określonego projektu.

Podsumowanie

Prezentowane w artykule opinie dotyczące możliwości zagospodarowania obszarów leśnych warszawskiego odcinka Wisły uwiadcniają, że trudno wskazać jeden, optymalny scenariusz rozwoju. W opinii mieszkańców Białoleki, czyli osób najczęściej korzystających w wyjątkowych

walorów omawianego terenu, przeważają głosy podkreślające konieczność zachowania naturalnego charakteru miejsca przy jednoczesnym udostępnianiu go do celów turystycznych i rekreacyjnych. Wariant taki pozwoliłby zachować naturalne walory miejsca, umożliwiając podejmowanie rozmaitych form aktywności. Odpowiednio dobrana infrastruktura ograniczyłaby obecnie występującą, całkowicie niekontrolowaną penetrację terenu. Ciekawą propozycją wydaje się także pomysł wprowadzenia symbolicznych opłat od osób przebywających na omawianym terenie.

Prezentowane w artykule propozycje rozwiązań ukazują stosunek społeczności do omawianego terenu. Jednocześnie stanowią interesujący punkt wyjścia do dalszych rozważań, dotyczących zagospodarowania nadwiślańskich lasów północno-wschodniej Warszawy.

Podziękowania

Prezentowane w artykule wyniki badań uzyskano w ramach projektu badawczego „Nowe trendy w turystyce”, realizowanego w Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Literatura

- Gadomski D. 2015. Co dzieje się na wale wiślanym, *Echo Białoleckie*, Warszawa, 22 (331): 11.
- Gadomski D. 2015. Triumf plażowiczów, rowerzystów i... skejtoń, *Echo Białoleckie*, Warszawa, 22 (331): 5.
- Kassneberg A. 2007. Zrównoważony rozwój a koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju [w:] Gorzelak G., Tucholska A. (red.) *Rozwój, region, przestrzeń*. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa: 53-87.
- Kozak M. W. 2009. Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem. *Scholar*, Warszawa: 33.
- Koźmiński A., Piotrowski W., (red.) 1996. *Zarządzanie - teoria i praktyka*. Warszawa.
- Majdak P. 2013. Społeczności lokalne wobec turystyki. Postawy – oczekiwania – konflikty w świetle koncepcji rozwoju zrównoważonego [w:] Guskowska M. (red.), *Turystyka i Rekreacja*, tom 10/2013 nr 1, wyd. AWF Warszawa: 65-71.
- Michałowski K. 2008. Podstawy zarządzania turystyką (aspekt przestrzenny). Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok.
- Sikorski P. i in. 2014. Ochrona lasów łęgowych na aluwialnych terenach rzecznych Wisły w warunkach dużej presji turystycznej, [w:] Ogólnopolska Konferencja „Aktualne problemy zagospodarowania obszarów leśnych w koncepcji lasów modelowych”. Streszczenia referatów. Poznań: 12.
http://architektura.um.warszawa.pl/sites/default/files/Mapa_Zabudowa_nw.pdf.
http://bialoleka.waw.pl/strona-406-obszary_chronione_i_rezerwaty.html.
<http://inwestycje.bialoleka.waw.pl/page/index.php>.
<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/powierzchnia-i-ludnosc-w-przekroju-terytorialnym-w-2014-r,7,11.html>.
<http://twojbudzet.um.warszawa.pl/faq/co-to-jest-bud-et-partycypacyjny>.
<http://zielona.um.warszawa.pl/zielona-warszawa-0>.

Piotr Majdak

Akademia Wychowania Fizycznego im. J. Piłsudskiego w Warszawie
p.majdak@wp.pl